

HORASAN TÜRKÇESİNİN CÜVEYN AĞZIYLA YAZILMIŞ BİR AĞIT: GÖĞĀDU KERBELĀDE*

Talip DOĞAN

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Konya, Türkiye
dogan.talip@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-8216-0483

Makale Geliş Tarihi: 22/09/2022

Makale Kabul Tarihi: 15/11/2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Doğan, T. (2022). Horasan Türkçesinin Cüveyn ağzıyla yazılmış bir ağıt: Göğādu Kerbelāde. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 83-99.

Öz

Oğuz grubunun bir üyesi olan Horasan Türkçesi, İran'ın Kuzey Horasan ve Razavi Horasan eyaletlerinde konuşulan ağızlar topluluğunu ifade etmektedir. Eldeki çalışma, Horasan Türklerinden Ali Etsamifer'in 2020 yılında İran/Meşhed'de yayımlanmış olduğu göğādu kerbelāde (mecnū'a-yi nevḥehā-yi turkī) "Kerbela'da Savaş Vardır (Türkçe Ağıtlar Toplusu)" adlı kitaba dayanmaktadır. göğādu kerbelāde adlı bu eser, içeriği itibarıyla bir ağıt kitabıdır ve manzum türde yazılmıştır. Sözü edilen eserde Kerbela olayı, Kerbela'da Hz. Hüseyin ile beraberindekilerin öldürülmesi başta olmak üzere bunların etrafında meydana gelen olaylar konu olmuştur.

Horasan Türkçesi için bir yazı dili (ölçünlü dil) bulunmadığı için yazar, bu eseri Horasan Türkçesinin Cüveyn ağzıyla yazmıştır. Yazar, böyle bir yola başvurmasını da bölgesindeki halkın Azerbaycan Türkçesini iyi bilmemesine bağlamıştır. Çalışmada, metinden hareketle Cüveyn ağzının belirleyici ses ve şekil bilgisi özellikleri; Oğuz Türkçesi açısından bu ağzı farklılaştıran yönler; Cüveyn ağzının Farsçayla etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan gelişmeleri tespit edilmiştir. Bunlarla beraber Cüveyn ağzında Eski Oğuz Türkçesinin "olga-bolga" dilli (karışık dilli) eserlerinde olduğu gibi bol- ve ol- fiillerinin birlikte kullanıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk lehçeleri, İran Türk ağızları, Horasan Türkçesi, Cüveyn ağzı.

A LAMENT WRITTEN IN THE CÜVEYN DIALECT OF KHORASAN TURKIC: GÖĞĀDU KERBELĀDE

Abstract

Khorasan Turkish, a member of the Oghuz group, refers to the dialect community spoken in Iran's North Khorasan and Razavi Khorasan provinces. The present study is based on the book *göğādu kerbelāde (mecnū'a-yi nevḥehā-yi turkī)* "There is a War in Karbala (Collection of Laments in Turkish)" published by Ali Etsamifer, a Khorasan Turk, in Iran/Mashhad in 2020. This

* - Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

- Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemektedir.

work, named *ğōğādu kerbelāde*, is a lament book in terms of its content and is written in verse. In the mentioned work, the events that took place around the murder of Huseyin and his companions in Karbala, especially the Karbala incident, have been the subject.

Since there is no written language (standart language) for Khorasan Turkic, the author wrote this work in the Cuveyn dialect of Khorasan Turkic. The author attributed his use of such a path to the fact that the people in his region did not know Azerbaijani Turkic well. In the study, based on the text, the decisive phonetic and morphological features of the Cuveyn dialect; the aspects that differentiate this dialect in terms of Oghuz Turkic; the developments that emerged as a result of the interaction of the Cuveyn dialect with Persian have been determined. In addition to these, it has been determined that the verbs “bol-” and “ol-” are used together in the Cuveyn dialect, as in the “olga-bolga” language (mixed language) works of Old Oghuz Turkic.

Keywords: *Turkic dialects, Turkic dialects of Iran, Khorasan Turkic, Cuveyn dialect.*

Giriş

Bir Oğuz grubu lehçesi olan Horasan Türkçesi, İran'ın Kuzey Horasan ve Razavi Horasan eyaletlerinde konuşulmaktadır. Horasan Türkleri, bu bölgelerde ağırlıklı olarak Bocnurd, Şirvan, Kuçan, Deregez, Kalat, Esferayen, Sebzevar ve Nişabur'un kuzeyi, Cüveyn ve Çoğatay, Servilayet (Çegene) ve etrafındaki köy ve kasabalarda yaşamaktadırlar. Horasan Türkleri, bahsi geçen yerlerde aynı zamanda Fars ve Kürt unsurlarla birlikte bulunmaktadır (bk. Doerfer ve Hesche, 2002; Heyet, 2008, s. 298-299; Bozkurt, 2005, s. 454).

Horasan Türkçesi, Oğuz grubu içinde bazı sınıflandırma çalışmalarına da konu edilmiştir. Doerfer (1987, s. 247), Oğuzca'yı 5 kola ayırmış ve burada Horasan Türkçesi ile Oğuz Özbekçesini bir grupta, Kuzeydoğu Oğuzca içinde yerleştirmiştir. Tekin (2005, s. 341), Ana Türkçe *ķāl-* fiiline göre Horasan Türkçesini *ğāl-* alt grubunda (Türkmen Türkçesiyle birlikte) vermiştir. Korkmaz (2003, s. LXXVII) da Güney-Batı Türkçesi adı altında Türkiye, Horasan, Azerbaycan, Türkmen ve Gagavuz Türkçeleri ile 5 lehçeyi zikretmiştir. Doerfer (1998, s. 274-275) ayrıca Horasan Türkçesi ağızlarını da sınıflandırmıştır. Şimdiki zaman ekleri ile bildirme (1. ve 2. şahıslar) ve emir (1. şahıslar) eklerindeki farklılıklara göre yapılan sınıflandırma şöyledir:

A. Şimdiki zaman ekleri:

- (a) *-lyA*
- (b) *-lr*
- (c) *-A*

B. Bildirme ekleri:

- (a) Kaşkay Türkçesindeki gibi *-(A)m, -(A)ŋ*.
- (b) (a)'ya benzer fakat çokluk 1. ve 2. şahıs ekleri *-IK, -IGIs*.
- (c) Oğuz Özbekçesine (çokluk 1. şahıs *-mlz*) benzer biçimde gibi *-mAn, -sAn*.
- (d) *-mAn, -sAn* ama çokluk 1. şahıs *-blz*.

C. Teklik ve çokluk 1. şahıs emir ekleri:

- (a) Azerbaycan Türkçesindeki gibi *-Im, -AK*.
- (b) *-Am, -AK* (teklik ve çoklukta aynı ünlüyle)
- (c) *-Im, -IK* (teklik ve çoklukta aynı ünlüyle).
- (d) *-Im, -Äyli* veya benzer biçimler.

Bu ölçütlerden hareketle Horasan Türkçesinde 6 ağız grubu yer alır:

1. Kuzeybatı: Bocnurd vd.
2. Kuzey: Quçān vd.
3. Kuzeydoğu: Gucgı vd.
4. Güney: Soltan-ābād vd.
5. Güneydoğu: Xarw-e `Olyā vd.
6. Langar.

Tablo 1. Horasan Türkçesi ağızlarının özellikleri

Şimdiki zaman	Bildirme (A)	Emir (B)	(C)	Eklerdeki farklılıkların dağılımı
Kuzeybatı	-iyA	-m	-Im, -AK	Aa Bb Cc
Kuzey	-A-	-mAn, -mlz	-Im, -AK	Ac Bc Ca
Kuzeydoğu	-A-	-mAn, -blz	-Im, -Ayll	Ac Bc Ca
Langar	-A-	-mAn, -blz	-Im, -AK	Ac Bd Ca
Güney	-Ir-	-Am, -IK	-Am, -IK	Ab Ba Cb
Güneydoğu	-Ir-	-Am, -IK	-Im, -IK	Ab Bb Cc

1. ğōğādu kerbelāde Hakkında

Kitabın adı, kapağında Horasan Türkçesiyle ve de parantez içinde Farsçayla *ğōğādu kerbelāde (mecmū'a-yi nevhēhā-yi turkī)* şeklinde yazılmıştır. Bu adlandırma, Türkiye Türkçesine sırasıyla 'Kerbela'da Savaş Vardır (Türkçe Ağıtlar Toplusu)' olarak aktarılabilir. Kitabın yazarı, Ali Etsamifer'dir. Kitap, 2020 yılında Meşhed'de Demsaz Yayınları'ndan çıkmıştır. Ali Etsamifer'in, kitabın giriş kısmında verdiği bilgilere göre ayrıca *terennum-i dil. ğezel 'Gönül Nağmesi. Gazel' (2008), bāğ-i erğuvān 'Erguvan Bahçesi' (2020), tūfāndu neynevāde. nōhe-yi turkī-yi cuveynī 'Neyneva'da Tufan Vardır. Cüveyn Türkçesiyle Ağıtlar' (2020)* adlı eserleri de yayımlanmıştır.

71 sayfadan oluşan *ğōğādu kerbelāde* kitabında ağıt içerikli şu şiirler vardır: *zebān-i hāl-i rubābe hatun 'Rübabe Hatun'un Hâlinin Dili', hezret-i ruğeyye 'Hazreti Rukiye', hezret-i ğāsim 'Hazreti Kasım', hezret-i eli ekber 'Hazreti Ali Ekber', şahrā-yi kerbelā 'Kerbela Çölü', ey huseyin cānim 'Ey sevgili Hüseyin', ğan diyārinde 'Kan Diyarında', emme cān zeyneb 'Sevgili Zeynep Hala', yole dişde kārvan 'Yola Düştü Kervan', ey şāh-i huseyin 'Ey Şah Hüseyin', çun şehīd oldu huseyin 'Çünkü Şehit Oldu Hüseyin', ğurbān olim huseyin sene 'Kurban Olayım Hüseyin Sana', heymelerē yahdilen 'Çadırları Yaktılar', dolu ğan oldu huseyin cān 'Sevgili Hüseyin Kanla Doldu', nōhe-yi huseyin cān 'Sevgili Hüseyin Ağıtı', ey zu'l-cenāh 'El Zülcenah', sebt-i nebī u fātime 'Fatıma ve Nebi'nin Torunu', ğan yiğleme 'Kan Ağlama', ireg yanme 'Yürek Yanma', nōhe: lālāyī 'Ağıt: Ninni', āşiğ kerbelā 'Âşık Kerbela', ağa ğerīb olubdu 'Ağa Garip Oldu', ey sārban aheste gid 'Ey Sarvan Aheste Git', gelmedē şāh-i şāhān 'Gelmedi Şahların Şahı', eli heyder-i kerrār 'Ali Haydar-ı Kerrar', ey şāh-i huseyin 'Ey Şah Hüseyin', nōhe: huseyin cānim 'Ağıt: Sevgili Hüseyin'im', huseyin u deşt-i kerbelā 'Hüseyin ve Kerbela Çölü', ey āh u vāveylā huseyin 'Ey Ah ve Vaveyla(lı) Hüseyin', ey huseyin cānim 'Ey Sevgili Hüseyin'im', hūdāhāfiz 'Hoşçakal', nōhe: huseyin hanu 'Ağıt: Hüseyin Hani?', teşneleb el-ğemede 'Susamış Alkame'de', menzil be menzil 'Menzil Menzil', gidme sen 'Gitme Sen', el-ğeme 'Alkame', kimde huseyin 'Kimdir Hüseyin?'.*

Eser, içeriği bakımından adında da belirtildiği gibi bir ağıttır. İran Türklerinin dillerinde “ağıt” yerine “novhe ~ nōhe” (< Ar. nevḥā) kelimesi kullanılmaktadır. Hem Horasan Türklerinin hem de diğer İran Türklerinin çoğunluğunun mensup olduğu Şiilik dünyasında “novhe”lerin önemli yeri vardır. “Novhe”ler Şiilikte genellikle Tasua ve Aşure günlerinde düzenlenen törenlerde okunmaktadır. Bu şiirlerin okuyucularına da “novhehan” denmektedir (Albayrak, 1992, s. 212). “Novhe”ler; Kerbela olayı, Kerbela’da Hz. Hüseyin ile beraberindekilerin öldürülmesi başta olmak üzere bunların etrafında cereyan eden birçok hadisenin dramatik bir duyusuyla işlenmesi üzerinedir. İran’da öteden beri çok zengin bir Türkçe “novhe” edebiyatının yer aldığı; böylelikle de “novhe” edebiyatının Türkçenin neşvünema bulmasında büyük bir payının olduğu kaydedilmelidir. Nitekim, burada bahsi geçen eser de bunun bir delilidir.

Horasan Türkçesi için bir yazı dili (ölçünlü dil) bulunmamaktadır. Bu sebeple Horasan Türkleri, son zamanlarda ana dilleriyle yazdıkları sınırlı sayıdaki eserlerde bölgelerinin ağızlarını esas almışlardır[†]. Benzer şekilde Ali Etsamifer de aynı yola başvurmuş ve *gōgādu kerbelāde* kitabını, Horasan Türkçesinin Cüveyn ağzıyla yazmıştır. Ali Etsamifer, bunun gerekçesini kitabında Farsça yazdığı giriş kısmında şöyle anlatmıştır: *ez āncāyī ki novḥehā-yi turkī cezzāb mībāşend ve bā teveccuh bi gūyeş-i merdumān ve hemveṭenān-i ezīz-i mā der minṭeḳe-yi cuveyn, cağatay - hoşab ve menāṭiḳ-i hemcivār turkī-yi azerī ra ḥūb muteveccih nemīşevend, lezā teşmīm gereftem nōḥehāyī be zebān-e turki-yi cuveynī der dō celd te’līf ve der iḥtiyār-i meddāhān ve merdum-i ezīz-i īn menāteḳ kerār dehem* (Etsamifer, 2020, s. 7) ‘Türkçe ağıtların cazip olması ve Cüveyn, Hoşab ve civar bölgelerdeki değerli yurttaşlarımızın Azerbaycan Türkçesini iyi bilmediklerinden dolayı, Cüveyn Türkçesinde (ağzında) iki ciltlik ağıt telif etmeye ve bunu meddahların (ağıt okuyucuların) ve halkımızın istifadesine sunmaya karar verdim.’

Cüveyn ağzı[‡], ağızlar topluluğundan oluşan Horasan Türkçesinin kollarından biridir. Cüveyn ağzı, Doerfer’in (1998, s. 274-275) Horasan Türkçesi ağızlarını şimdiki zaman ekleri ile bildirme (1. ve 2. şahıslar) ve emir (1. şahıslar) eklerinde yer alan farklılıklardan hareketle yaptığı sınıflandırmadaki alt grupların dışında kalmaktadır. Başka bir deyişle Cüveyn ağzı, bahsi geçen ağız gruplarından ayrı özelliklere sahiptir. Bu durum, Cüveyn ağzında örnek olarak -ey (çokluk 1. şahıs) ve -eys (çokluk 2. şahıs) bildirme eklerinde görülebilmektedir (bk. 3. 2. 6. Bildirme Ekleri).

Cüveyn ağzının esas alındığı bu metinde Eski Oğuz Türkçesinin “olga-bolga” dilli (karışık dilli) eserlerinde olduğu gibi *bol-* ve *ol-* fiilleri birlikte kullanılmıştır. Metinde *bol-* fiili, ‘bitmek, tükenmek’; *ol-* fiili, ‘olmak’ anlamındadır. Söz konusu fiillerin kullanımı şu dizelerde örneklendirilmiştir:

(1) *zeynebin gizinnen ğan geler, āvāre oldu çağaler,*
şīrīn zebān ruğeyye didi babaden olmes heber. (ĠB: 68)

‘Zeynep’in gözünden kan gelir, avare oldu çocuklar,
Tatlı dilli Rukiye dedi, babadan haber yoktur.’

(2) *zeyneb didē ḥuseyincān, cānum fedā olsun, cānum fedā olsun,*
bir leḫze ey ḥudāyā, bu āh u nāle bolsun, bu āh u nāle bolsun. (ĠB: 47)

[†] Örnek olarak bk. Ekberî (2010), Hisârî (2017) vd.

[‡] Cüveyn, İran’ın Razavi Horasan Eyaleti’nin yirmi beş şehristanından (ilçesinden) biridir. Şehristanın 2006 yılı nüfusu, 12.022 olarak kaydedilmiştir. Bu nüfusun %80 civarı Türk, geri kalanı Fars ve Kürt unsurlardan oluşmaktadır. Cüveyn şehristanının kuzeyinde Bocnurd, güneyinde Sebzevar, doğusunda Meşhed bulunmaktadır (Cüveyn bölgesini tanıtan bilgiler, Vikipedi sitesinden ve yörenin sakinlerinden olan Abbas Horasani’den alınmıştır).

Doerfer ve Heche’nin (1998) Horasan Türkçesi ağızlarına ait folklor metinlerini içeren *Türkische Folklore-Texte aus Chorasán* (1998) adlı eserinde Cüveyn ağzı yer almamaktadır. Bundan başka Rezaei ve Esmaeilabadi (2018) bir makale kapsamında Cüveyn ağzının kimi dil özelliklerine temas etmişlerdir.

'Zeynep dedi, sevgili Hüseyin, canım feda olsun, canım feda olsun,
Bir lahza ey Hüda, bu ah ve figan bitsin, bu ah ve figan bitsin.'

Bunlarla beraber ele alınan metnin elverdiği ölçüde yazım tercihlerinin yanında Cüveyn ağzını belirleyen, daha doğrusu Oğuzca açısından bu ağzı farklılaştıran özellikler ise şunlardır:

2. Yazım Özellikleri

2. 1. Eser, İran'da kullanılmakta olan Arap temelli alfabeye yazılmıştır. Eserde Arapça ve Farsça kelimeler çoğunlukla özgün imlalarıyla yazılmıştır. Bununla beraber /e/ ve /u/ ünlülü biçime dönüşmüş olan alıntı kelimeler için kimi yerlerde (ē) ve (ū) işaretlerine başvurulmuştur:

Çeviri Yazılı Yazım	Arap Harfli Yazım
<i>hesen</i> 'Hasan' (ĠK: 12)	حَسَن
<i>'emel</i> 'iş' (ĠK: 30)	عَمَل
<i>zuhr</i> 'öğlen' (ĠK: 33)	ظَهْر

2. 2. Eserdeki dil verilerinden hareketle Cüveyn ağzında /ö/ ve /ü/ ünlülerinin kaybolduğu anlaşılmaktadır. Zira /ö/ ve /ü/ ünlüleri, bulunduğu kelimelerde /i/ ünlüsüne dönüşmüştür (bk. 3. 1. 1.). Eserde yer alan Türkçe kelimelerde belirli seslerin yazımı şu şekildedir:

2. 3. /a/ ünlüsü kelime başında (ā), kelime içinde ve sonunda (a) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım	Arap Harfli Yazım
<i>ağzumde</i> 'ağzımda' (ĠK: 14)	أَغْزَمْدَه
<i>baḥ</i> 'bak' (ĠK: 30)	بَاخ
<i>ağa</i> 'ağa' (ĠK: 32)	آقا

2. 4. /e/ ünlüsü kelime başında (e), kelime içinde (ē), kelime sonunda (eh) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım	Arap Harfli Yazım
<i>ey</i> 'ey' (ĠK: 20)	اِي
<i>gelem</i> 'geleyim' (ĠK: 15)	كَلِم
<i>nīzede</i> 'mızrakta' (ĠK: 18)	نِيَزْدَه

2. 5. /è/ ünlüsü kelime sonundaki eklerde yer almış ve (eh) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım	Arap Harfli Yazım
<i>birdé</i> 'verdi' (ĠK: 64)	بِرْدِه
<i>kimdé</i> 'kimdir' (ĠK: 71)	كِمْدِه
<i>peykeré</i> 'okları' (ĠK: 35)	پَيْكَرِه

2. 6. /i/ ünlüsü kelime başında (ai), kelime içinde (ē) ve (ei) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım	Arap Harfli Yazım
<i>izdilen</i> 'kırdılar' (ĠK: 28)	اِيَزْدِلَن
<i>kimdé</i> 'kimdir' (ĠK: 71)	كِمْدِه
<i>bilmedé</i> 'bilmedi' (ĠK: 27)	بِيْلْمِدِه

2. 7. /o/ ünlüsü kelime başında (ā), kelime içinde (o) ve (ō) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım	Arap Harfli Yazım
<i>olsun</i> 'olsun' (ĠK: 21)	أَلْسُون

dolubdu ‘dolmuş’ (ĠK: 28) دولبدو

yole ‘yola’ (ĠK: 65) يوله

2. 8. /u/ ünlüsü kelime içinde (و) ve (ُ), kelime sonunda (و) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım Arap Harfli Yazım

vurdule ‘vurdular’ (ĠK: 25) وُردوله

doludu ‘doludur’ (ĠK: 23) دولودُو

oĝlu ‘oĝlu’ (ĠK: 22) اُغلو

2. 9. Bazı kelimelerde /v/ ünsüzünün düşmesiyle /ō/ ünlüsünün oluştuğunu yazım özelliklerinden çıkarmak mümkündür. /ō/ ünlüsü alıntı kelimelerde (وُ) ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım Arap Harfli Yazım

gōgā < Far. ġavġā ‘savaş’ (ĠK: 35) غُوغا

dōre < Ar. devre ‘devre’ (ĠK: 15) دُوْرَه

cōr < Ar. cevr ‘cevir, cefa’ (ĠK: 35) جُوْر

2. 10. İkiz ünsüzler ile ünsüz çiftleri için (ّ) kullanılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım Arap Harfli Yazım

gurru ‘kuru’ (ĠK: 34) قُوْرُو

tuddule ‘tuttular’ (ĠK: 71) تُوْدُوْلَه

2. 11. Ön damak /k/ ünsüzü, /ك/ ile; /g/ ünsüzü ise /گ/ ile yazılmıştır:

Çeviri Yazılı Yazım Arap Harfli Yazım

kesdilen ‘kestiler’ (ĠK: 31) كَسْدِلَن

gid ‘git’ (ĠK: 33) گِد

3. Dil Özellikleri

3. 1. Ses Bilgisi

3. 1. 1. Eserde Türkçe kelimelerdeki ünlü varlığının /a/, /e/, /è/, /ı/, /i/, /o/, /u/ olmak üzere 7 adet ünlüyle temsil edildiği söylenebilir. Ünlü sayısı, Farsçanın etkisiyle azalmıştır. Kelimelerde /ö/ ve /ü/ ünlüleri, yerini çoğunlukla /i/ ünlüsüne bırakmıştır. Başka bir deyişle /ö/ ve /ü/ ünlüleri, Farsçada da yer almaması sebebiyle Cüveyn ağzında terk edilmiştir. Bu, aşağıda *din-* ‘dönmek’, *giz* ‘göz’; *simig* ‘kemik’, *izil-* ‘kopmak’ kelimelerinde görülebilir. /ö/ ünlüsü, (5) nolu dizelerde geçen *ol-* ‘ölmek’ kelimesinde olduğu gibi bazen de /o/’ya değişmiştir:

(1) *getirdé teşdè baĥ baba ĥuseyindé,*
ruġeyye yaşlerè baĥ ġane dindé. (ĠK: 11)

‘Getirdi leġeni, bak baba Hüseyin’dir,
Rukiye’nin yaşları, bak kana dönmüştür.’

(2) *kerbelā dolu ŧemŧîr u nîze,*
ġan vurubdu balam iz u ġize. (ĠK: 21)

‘Kerbela dolu kılıç ve mızrak (ile),
Kan bulaştı yavrum göz(e) ve yüze.’

(3) *atlerè taĥdulen ge baĥ peyker-i pâke, beden-i çâke,*
sindirdilen simigleri âh u vaveyla, çâġasu zehrâ. (ĠK: 58)

‘Atları koşturdular, gel bak, temiz yüze, yaralı bedene,
Kırdılar kemikleri, ah ve feryat, Zehra’nın çocuğu.’

(4) *ey elğeme sen nāle vur, **izildé** ğollaru cān-i cānānim,
tīr vurdule gizlerine ğan geldé gizlerden men perişānem.* (ĠK: 25)

‘Ey Alkame[§], sen inle; koptu kolları sevdiğim(in),
Ok vurdular gözlerine, kan geldi gözlerden ben perişanım.’

(5) *her neme bu kārṽān giddé bu yol hem bolmedé,
‘emme zeyneb didé yiğleme rūğeyye **olmedé.*** (ĠK: 19)

‘Bu kervan her ne kadar yol gittiyse de bu yol bitmedi,
Zeynep Hala dedi, ağlama Rukiye ölmedi.’

3. 1. 2. Azerbaycan Türkçesi ile Horasan Türkçesinin Bocnurd gibi (bk. Doğan 2016: 24) kimi ağızlarında /è/ ünlülü olan kelimeler, eserde /i/ ünlülü olarak kaydedilmiştir. Aşağıdaki dizelerde geçen *bir-* (< bër- < AT bër-) ‘vermek’, *gid-* (< gèt- < AT kêt-) ‘gitmek’, *di-* (< dè- < AT tē-) ‘demek’ kelimeleri buna örnektir:

(1) *men cevānān-i benī hāşim heber **birdim** ħudā,
ekberin ne‘şinē irtde ħeymeler bāl u perim.* (ĠK: 42)

‘Ben, Beni Haşim’in gençlerine haber verdim Hüda,
Ekber’in naaşını götürdü çadırlara kanatlarım.’

(2) *didé ‘eli meydāne **gid** ey oğul cānim, ruḥ u reyḥānim,
duşmené tikke tikke id ey ‘eli ekber, vāriş-i kevşer.* (ĠK: 57)

‘Dedi Ali, meydana git ey oğul canım, ruhum ve reyhanım,
Düşmanı parça parça et, ey Ali Ekber, Kevser’in varisi.’

(3) *ruğeyye **didé** bībaş baba ħuseyincān,
gelmirdig munde ey kāş baba ħuseyin cān.* (ĠK: 37)

‘Rukiye dedi, başsız baba, sevgili Hüseyin,
Gelmeseydik buraya keşke ey baba, sevgili Hüseyin.’

3. 1. 3. Kelime sonlarında olmak kaydıyla eklerdeki /i/ ünlüsü, /è/ ünlüsüne dönüşmüştür. Aşağıda sunulan dizelerde *ħuseyindé* (< ħuseyindi < ħuseyindir) ‘Hüseyindir’ ve *çağaleré* (< çağaleri) ‘çocukları’ kelimelerinde bu değişme görülebilir:

(1) *o baş ki ğur‘ān oḥuyer **ħuseyindé,**
ğurbetde o yekke ğaler ħuseyindé.* (ĠK: 71)

‘Kur’a okuyan o kişi Hüseyin’dir,
Gurbette yalnız kalan o Hüseyin’dir.’

(2) *peygamberin **çağaleré** esīr olubdu ey ħudā,
bu ğetligāh baḥ bir nezer ğannen dolubdu ey ħudā.* (ĠK: 70)

‘Peygamberin çocukları esir oldu ey Hüda,
Bu katletme yerine bak bir kere kanla doldu ey Hüda.’

[§] Alkame: Kerbela’da bulunan nehirlerden biridir. Abbas bin Ali, Aşure günü bu nehrin kenarında şehit düşmüştür.

3. 1. 4. Ünlü uyumları bozulmuştur. Artlık-önlük uyumunun ön ünlülerle, düzlük-yuvarlaklık uyumunun yuvarlak ünlülerle bozulması karakteristiktir. Ön ünlülü ve yuvarlak ünlülü eklerle uyumun bozulduğu kelimelerin örnekleri aşağıda işaretlenmiştir:

(1) *nāme **yazdulen** ḥuseyincān munde ge,*
sen bu ḥelġ-i kūfeye fermānde ge. (ĠK: 26)

‘Mektup yazdılar (ki) sevgili Hüseyin buraya gel,
Sen bu Kufe halkına komutan ol.’

(2) *‘āṣūre gicesé geler,*
***mejdāne** baḥ **ġannen** doler.* (ĠK: 56)

‘Aşure gecesi gelir,
Meydana bak, kan ile dolar.’

(3) *āṣufte oldu ḥālum **hanu** ‘eli eşġer,*
*didilen başinen ġucaġunde **yatubdu.*** (ĠK: 37)

‘Perişan oldu hâlim hani Ali Asker,
Dediler başıyla kucağında uyumuş’

(4) *baba ġidme ruġeyye yekke **ġaldu,***
*baba ġidme ruġeyye **nevnihāldu.*** (ĠK: 10)

‘Baba gitme Rukiye yalnız kaldı,
Baba gitme, Rukiye küçük çocuktur.’

3. 1. 5. Belirli kelimelerin başındaki /b/ ünsüzü sızıcılaşmamış, asli biçimlerini korumuştur. Aşağıda *bar* ‘var’ ve *bir-* ‘vermek’ kelimelerinde /b/ ünsüzleri bu biçimlerde kullanılmıştır:

(1) *ne sid **bardu,** ne su **bar** ne muruvvet,*
e‘lemdārem ‘emū çekdē ḥicālet. (ĠK: 9)

‘Ne süt vardır ne su var ne insanlık,
Sancaktar amca da mahcup oldu.’

(2) *didē āyā bir kes oler mene komek **birsin,***
çaġalem esīr olende medīne irdsin. (ĠK: 66)

‘Dedi, bana yardım verecek (edecek) bir kimse var mı?
Çocuklarım esir olunca Medine’ye götürsün.’

/b/ ünsüzü *birmaġ* (< barmak) ‘parmak’ kelimesinde de korunmuştur:

(1) *men tanudum pīrāhen-i kohnedan senē ey ḥuseyin cānim,*
*bu sārban bīreḥm oler **birmaġin** kesdē nālele besdē.* (ĠK: 23)

‘Ben tanıdım eski gömlekten seni ey canım Hüseyin,
Bu sarban (deveci) merhametsiz olur, parmağını kesti figanlar yeterlidir.’

Bir kısım /b/’li kelime ise metinde /m/’lidir. Bunlar, /n/ geniz ünsüzünü bulunduran *men* (< ben), *min-* (< bin-) ‘binmek’ kelimeleridir. Burada *b* > *m* değişmesiyle genizsileşme olmuştur:

(1) *babacān **men** ḥerābede oḥudum,*
ki her kim geldē men izine baḥdum. (ĠK: 11)

‘Sevgili baba, ben harabede okudum,
Her kim geldiye ben (onun) yüzüne baktım.’

(2) **mindirdilen** *kecāveye zeyneb didē ārām-i cān,*
yoḥdu ḥuseyinem ey ḥudāvend ey ḥudāy mihribān. (ĠK: 49)
‘Bindirdiler mahfeye Zeynep dedi, gönül rahatlığı,
Yoktur Hüseyin de ey Hüda, ey merhametli Hüda.’

3. 1. 6. Tek heceli kelimelerin sonundaki /k/ ünsüzü, /h/ olmuştur. Aşağıda *baḥ*- ‘bakmak’, *çoḥ* ‘çok’, *yoḥ* ‘yok’ gibi kelimelerde bu değişme görülebilir:

(1) *her neme ki bar udu yaḡma-yi duşmen oldu baḥ,*
zulm u cōr u āhlerimisdē ferāvān oldu baḥ. (ĠK: 35)
‘Her neyimiz var idiye düşman yağması oldu,
Zulüm, eziyet ve ahlarımız çok oldu bak.’

(2) *her neme lāylāy rubābe idde eşer yoḥdu,*
aḡz u dil ḡurru olubdu ‘eteşē hem çoḥdu. (ĠK: 34)
‘Her ne kadar Rübabe ninni söylediye (onun) etkisi yoktur,
Ağız ve dil kurumuş, susuzluğu da çoktur.’

3. 1. 7. Bazı örneklerde /d/ ünsüzünün yanında ç > ş değişmesi olmuştur. Aşağıdaki *işdim* (< içdim) ‘içtim’, *işdē* < uçdu) ‘uçtu’ kullanımları bunun örnekleridir:

(1) *ey ireg yanme kerbelāye men yetişdim,*
bu ḡetligāhin çeşmesinnen men su işdim. (ĠK: 43)
‘Ey yürek yanma, Kerbala’ya men yetiştim,
Bu katletme yerinin çeşmesinden ben su içtim.’

(2) *ḥuseyin hecce nīme ḡoydu birden yole dişdē,*
du‘ā-yi ‘erefe oḥudu u o bir ande işdē. (ĠK: 65)
‘Hüseyin hac yolculuğunu yarım bıraktı, birden yola düştü,
Arefe duasını okudu ve bir anda uçtu.’

3. 2. Biçim Bilgisi

3. 2. 1. Çokluk Eki: Çokluk eki, *-le* ve *-ler* biçimlerindedir. Her iki biçim, hem kelime içinde hem de kelime sonunda kullanılmıştır. Dizlerde sunulmuş olan *çaḡale* (< çaḡa-le) ‘çocuklar’, *gizleriminen* (< giz-ler-(i)m-inen) ‘gözlerim ile’, *yaşler* (< yaş-ler) ‘yaşlar’ örneklerinde bu biçimler izlenebilir:

(1) *ḥuseyin didē kārvāne gideg nīme hec ḡaldu,*
baḥın ḥatun çaḡale diyellen remeḡ boldu. (ĠK: 65)
‘Hüseyin kervana gidelim dedi, hac (yolculuğu) kaldı,
Bakın, kadın ve çocuklar derler (ki) güç tükendi.’

(2) *ḡedd u bālāye men baḡam, ciger u iregim yaḡam,*
ekber gidibdē meydāne bu gizleriminen yaş aḡam. (ĠK: 61)
‘Boyuna bosuna ben bakayım, ciğerimi ve yüreğimi yakayım,
Ekber gitti meydana bu gözlerimden yaş akitayım.’

(3) *men işiddim bu hikāyet sūz u nāle bolmedē,*
*oḥudum ğemnāmenē **yaşler** gizimde ğalmedē.* (ĠK: 45)
‘Ben duydum bu hikāyeyi ızdırıp ve figan bitmedi,
Okudum gam mektubunu gözyaşları gözümde kalmadı.’

3. 2. 2. Durum Ekleri: İlgı durumu eki, *-in ~ nin* biçimindedir. 1. şahıs zamirlerinden sonra da ilgi durumu eki *-in* biçimindedir. Aşağıdaki dizelerde *leylānin* (< leylā-nin < leylā-niñ) ‘Leyla’nın’, *menin* (< men-in < men-iñ) ‘benim’ kelimelerinde ekin kullanımları yer almaktadır:

(1) *iregē ğandu **leylānin**, ekber gidibdē meydāne,*
şem’ ol ‘eli ekber ki leylā yem olubdu pervāne. (ĠK: 61)
‘Yüreği kandır Leyla’nın, Ekber meydana gitmiş,
Mum ol Ali Ekber, Leyla da oldu kelebek.’

(2) *babacānim ḥuseyin sal bir ğucaĝe,*
***menin** zulfumu çek sen bir daraĝe.* (ĠK: 10)
‘Sevgili babam Hüseyin, (beni) bir kucaĝa al,
Benim saçımı sen bir tara.’

Belirtme durumu eki, ünsüzle biten kelimelerden sonra *-X ~ -ē*; ünlüyle biten kelimelerden sonra *-nX ~ -nē* biçimlerindedir:

(1) *baĝledē **yolu** bu ḥor ibn-i yezīd,*
*bilmedē **ḥuseyinē** iddile şehīd.* (ĠK: 27)
‘Kapattı yolu bu Hor İbni Yezit,
Bilmedi Hüseyin’i ettiler şehit.’

(2) *ḥeymede bardu baḥ ne’ş-i ekber,*
*ĝem tutub **kerbelānu** serāser.* (ĠK: 21)
‘Çadırda vardır, bak Ekber’in naaşı,
Gam kapladı Kerbala’yı baştan başa.’

Yönelme, bulunma ve ayrılma durumu ekleri ön ünlülü kullanılmıştır. Bunun yanında ayrılma durumu eki, /n/ ünsüzüyle biten kelimelerden sonra ilerleyici ünsüz benzeşmesiyle *-nen* biçimine dönüşmüştür. Bu ekler, aşağıda *babaye* (< baba-(y)e) ‘babaya’, *yanunde* (< yan-u-n-de) ‘yanında’, *yaşden* (< yaş-den) ‘yaştan’, *mennen* (< men-den) ‘benden’ kelimelerinde örneklendirilmiştir:

(1) *henüz tāze ki sen baba diyerdin,*
*henüz tāze **babaye** sen gilerdin.* (ĠK: 8)
‘Sen henüz yeni, baba derdin,
Sen babaya henüz yeni gülerdin.’

(2) *ser-zemīn-i kerbelā āḥ didē ey aĝa ḥuseyin,*
*giz **yanunde** kesdilen başlerinē nūr-i du ‘eyn.* (ĠK: 34)
‘Kerbela diyarı ah dedi, ey Hüseyin Aĝa,
Göz önünde kestiler başlarını iki gencin.’

(3) *şāme yetişdig be' zile daş vurdüle,*
*be' zile tanudulen **yaşden** gizè doldurdüle.* (ĠK: 19)
'Şam'a vardığımızda bazıları taş vurdular,
Bazıları, (onları) tanıdı; (onların) gözleri yaşla doldu.'

(4) *hezārān ārzūler sende bardu,*
*ke ġāsimcān kaka **mennen** yādigārdu.* (ĠK: 12)
'Binlerce arzu sende vardır,
Sevgili kardeşim Kasım benden yadigârdır.'

men 'ben' ve *sen* 'sen' şahıs zamirlerinden sonra yönelme durumu eki, ön ünlülüdür:

(1) *ġurbān olim ġurbān sene ħuseyincān,*
*bir leħze bi şemşir **mene** ħuseyincān.* (ĠK: 38)
'Kurban olayım, kurban sana sevgili Hüseyin,
Bir an ver kılıcını bana sevgili Hüseyin.'

(2) *ġan gelir her terefden ħuseyincān,*
*zehrā olsun nene **sene** ġurbān.* (ĠK: 21)
'Kan gelir her taraftan sevgili Hüseyin,
Zehra anne kurban olsun sana.'

Vasıta durumu eki *-inen* ~ *-nen* biçimlerinde kullanılmıştır. Ek, aşağıda *ġannen* (< ġaninen < ġan ile-n) 'kan ile' ve *şellāġinen* (< şellāġ-ile-n) 'kamçı ile' kelimelerindedir:

(1) *yā el-'eṭeş sūz-i ciger,*
***ġannen** dolubdu ser be ser.* (ĠK: 28)
'Ya susuz, yanık ciğer,
Kan ile dolmuş baştan başa.'

(2) *bilmes ki ġur'ān oħuyer baba başudu nīzede,*
*duşmen vurer **şellāġinen** her dem çekelle 'erbede.* (ĠK: 68)
'Bilmez ki Kur'an okur, babanın başı mızrakta,
Düşman vurur kamçı ile, her an arbede çıkarırlar.'

3. 2. 3. İyelik Ekleri: İyelik ekleri olarak *-(i)m* ~ *-(u)m* (teklik 1. şahıs), *-i* ~ *-é* ~ *-u* ~ *-si* ~ *-sé* ~ *-su* (teklik 3. şahıs) ve *-(i)mis* (çokluk 1. şahıs) biçimleri kullanılmıştır. Bu biçimler; *izim* (< iz-(i)m < öz-(i)m) 'kendim', *başum* (< baş-(u)m) 'başım', *atume* (< at-(u)m-e) 'atıma', *cigeré* (< ciger-i) 'ciğeri', *ħeymelemis* (< ħeyme-le-mis) 'çadırlarımız', *ireglemis* (< ireg-le-mis) 'yüreklerimiz', *gizlerine* (< giz-ler-i-n-e) 'gözlerine', *yaşlaru* (< yaş-lar-u) 'göz yaşları' kelimelerindedir:

(1) *ey 'ezīz fāṭime ġurbān olim, ġurbān sene,*
*kerbelāye men gelim, **izim** fedā idem sene.* (ĠK: 32)
'Ey kıymetli Fatıma, kurban olayım, kurban sana,
Kerbela'ya ben geleyim, kendimi feda edeyim sana.'

(2) *cān feda olsun sene ferzend-i pāk-i fāṭime,*
*meni **başum** kesdilen reħm idmūdilen **atume.*** (ĠK:)

‘Can feda olsun sana, ey Fatıma’nın temiz çocuğu,
Benim başımı kestiler merhamet etmemişlerdi atıma.’

(3) *yaħubdu ħeymeler baħer ħuseyin ħuseyin,
ot oldu **cigerē** yaħer ħuseyin ħuseyin.* (ĠK: 60)

‘Yaktı çadırlar(ı), bakar Hüseyin, Hüseyin,
Ateş oldu ciğeri, yakar Hüseyin, Hüseyin.’

(4) *baba meydāne baħ tūfān olubdu,
baba **ħeymelemis** virān olubdu.* (ĠK: 9)

‘Baba, meydana bak, tufan oldu,
Baba, çadırlarımız viran oldu.’

(5) *ħatun çaġa esīr oler ħuseyin ħuseyin,
ireglemis ġannen doler ħuseyin ħuseyin.* (ĠK: 60)

‘Kadın, çocuk esir olur Hüseyin, Hüseyin,
Yüreklerimiz kanla dolar Hüseyin, Hüseyin.’

(6) *didilen elġamede ġollaru izildē baba,
o gizel **gizlerine yaşlaru** sizildē baba.* (ĠK: 67)

‘Dediler Alkame’de kolları kesildi baba,
O güzel gözlerine yaşları süzüldü baba.’

3. 2. 4. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri: Zamir kökenli şahıs ekleri *-em* (teklik 1. şahıs), *-ey* (teklik 2. şahıs), *-eys* (çokluk 2. şahıs) ve *-le(n)* (çokluk 3. şahıs) biçimleriyle kullanılmıştır. Tespit edilen biçimler aşağıdaki dizelerde *ġalarem* (< ġal-ar-em) ‘kalırım’, *baħurem* (< baħ-ur-em) ‘bakarım’, *gellem* (< gellem < *gel-r-em < gel-er-em) ‘gelirim’, *ġalarey* (< ġal-ar-ey < ġal-ar-eñ) ‘kalırsın’, *baħarey* (< baħ-ar-ey < baħ-ar-eñ) ‘bakarsın’, *olmişey* (< ol-miş-ey < ol-miş-eñ) ‘olmuşsun’, *birrey* (< bir-er-ey < bir-er-eñ) ‘verirsin’, *istireys* (< isti-r-eys < isti-r-eñis < isti-r-eñiz) ‘isterseniz’, *gideys* (< git-e-nis < git-e-ñiz) ‘gidesiniz’, *gireys* (< gir-e-ñis < gir-e-ñiz) ‘giresiniz’, *vurelle* (< vur-er-le < vur-er-ler) ‘vururlar’, *diyellen* (< di-y-er-ler) ‘derler’, *oħuyellen* (< oħu-y-er-ler) ‘okurlar’ kelimelerindedir:

(1) *zeyneb diyer aġa ħuseyin, ħeyderin oġlu cigerim yandu,
meydāne gidey sen eger, **ġalarem** yekke ħeyme virāndu.* (ĠK: 23)

‘Zaynep der, Hüseyin Aġa, Haydar’ın oġlu, ciğirim yandı,
Meydana gidersen sen eğer, yalnız kalırım, çadır virandır.’

(2) *eger icāze **birrey gellem** kerb u belāye,
heremlerin **baħurem** dolu luţf u şefāye.* (ĠK: 37)

‘Eğer izin verirseniz gelirim Kerbelā’ya,
Haremlerine bakarım dolu lütuf ve safaya.’

(3) *ey yādigār-i ħeyderim, sen **olmişey** bāl u perum ħuseyincān,
serleşger-i sipāhume, duşmen şıyyid-i ġanume ħuseyincān.* (ĠK: 41)

‘Ah benim Haydar’dan yadigârım, sen olmuşsun (benim) kolum kanadım, sevgili Hüseyin,
Ordumun kamutanına, düşman, kanımı ister sevgili Hüseyin.’

(4) *'ebānu çekdu başune didè āzādeys, **istireys gideys**,
her kim ğaler şābā iler istireys **gireys**, istireys gideys.* (ĠK: 58)
'Abayı çekti başına dedi, özgürsünüz, isterseniz gidersiniz,
Her kim kalırsa (o) sabah ölür, isterseniz girersiniz, isterseniz gidersiniz.'

(5) *kerbelā ğannen doler, sen yekke **ğalarey** ħuseyin,
ĥeymelere ot **vurelle** sen **baĥarey** yā ħuseyin.* (ĠK: 69)
'Kerbela kanla dolar, sen yalnız kalırsın Hüseyin,
Çadırları yakarlar, sen bakarsın ya Hüseyin.'

(6) *lālāyī erş-i e'lāde **diyellen**,
melā'ik lālāyī hem **oĥuyellen**.* (ĠK: 8)
'Arşîâlâda ninni söylerler,
Melekler de ninni okurlar.'

3. 2. 5. Teklik 3. şahıs olumsuz geniş zaman eki, *-mes* biçimiyle kullanılmıştır. Bu ek, aşağıda *reĥmi olmes* (< reĥmi ol-mes < reĥmi ol-mez) 'merhameti olmaz' örneğinde görülebilir:

(1) *kesdilen başleri ĥeymelerè yandurdilen,
reĥmè olmes duşmenin bir ğetre su birmedilen.* (ĠK: 16)
'Kestiler başları, çadırları yaktılar,
Merhameti olmaz düşmanın bir katre su vermediler.'

3. 2. 6. Bildirme Ekleri: Bildirme eklerinden *-em* (teklik 1. şahıs), *-de ~ -du* (teklik 3. şahıs), *-ey* (çokluk 1. şahıs), *-eys* (çokluk 2. şahıs) biçimleri kullanılmıştır. Söz konusu biçimler *ĝerîbem* (< ĝerîb-em) 'garibim', *şehîdem* (< şehîd-em), *pāredè* (< pāre-di < pāre-dir) 'parçadır', *yaredè* (< yare-di < yare-dir) 'yaradır', *ĝandu* (< ĝan-du < ĝan-dur) 'kandır', *nevcevāney* (< nevcevān-ey < nevcevān-ek < nevcevān-ik) 'genciz', *durr-i āsmāney* (< durr-i āsmān-ey < durr-i āsmān-ek < durr-i āsmān-ik) 'gökyüzünün incisiyiz', *āzādeys* (< āzād-eñis < āzād-eñiz) 'özgürsünüz' kelimelerinde bulunmaktadır:

(1) *zühr-i 'āşūrāde men **ĝerîbem**,
ţifl me'şūm elā ey **şehîdem**.* (ĠK: 21)
'Aşure'nin (Muharrem'in) öğleninde ben garibim,
Ey masum çocuk, şehidim.'

(2) *elĝemede 'ebbasin peykerè pāre **pāredè**,
zeynebin ireĝine baĥ ki bu ĝemnen **yaredè*** (ĠK: 69)
'Alkama'de Abbas'ın bedeni parça parçadır,
Zeynep'in yüreğine bak ki bu gam ile yaradır.'

(3) *'eli cānim yiĝleme lālā cigerim yandu ireĝim **ĝandu**,
sene nem olubdu yaş tikerey 'eli canim bulbulum lālā.* (ĠK: 44)
'Sevgili Ali'm ağlama, ciğerim yandı, yüreğim kandır,
Sana ne oldu, gözyaşı dökersin sevgili Ali'm, bülbülüm.'

(4) *ḥuseyin didē ‘emūcān nevcevāney,*
sitāre-yi eḥter u durr-i āsmāney. (ĠK: 12)

‘Hüseyn dedi sevgili amca (biz) genciz,
(Biz) gökyüzünün yıldızı ve incisiyiz.’

(5) *‘ebānu çekdu başune didē āzādeys, istireys gideys,*
her kim ğaler şābā iler istireys gireys, istireys gideys. (ĠK: 58)

‘Abayı çekti başına dedi, özgürsünüz, isterseniz gidersiniz,
Her kim kalırsa (o) sabah ölür, isterseniz girersiniz, isterseniz gidersiniz.’

Ek-fiilin olumsuzunda *degē* (< degi < degil < degül < tegül) ‘değil’ kelimesi kullanılmıştır:

(1) *şemşīr-i yārden ferġ-i ser, ḥuseyin ki oldu bā ḥeber,*
didē cevānim yā ‘eli, el-ān degē veġt-i sefer. (ĠK: 62)

‘Arkadaşın kılıcının başından Hüseyn haberdar oldu,
Dedi civanım ya Ali, şimdi sefer vakti değil.’

3. 3. Farsça Etkiler: İran’da Horasan Türkçesinin, Farsçanın güçlü etkisi karşısında gittikçe gerilediği ve böylelikle onun ses bilgisinden söz dizimine birçok özelliğini benimsediği bilinen bir durumdur (Rahimi, 2013, s. 137). Bu bağlamda daha önce ünlü kadrosundan /ö/ ve /ü/ ünlülerinin başka ünlülere değişmek suretiyle kullanımdan kalktığına temas edilmişti (bk. 3. 1. 1.). Yine metinde bahsedilen olguyu işaret eden başka kullanımlara da sıkça rastlanmaktadır.

3. 3. 1. Esas itibarıyla eserin adlandırılmasında da Farsça kuruluşların etkisi görülmektedir. Eserin adı olan *ğōġādu kerbelāde* ‘Savaş vardır Kerbela’da’ ifadesi, Türkçede ‘var’ (< bār) ile teşkil edilen isim cümlesi yerine Farsça *isim + -est* ‘isim + -DXr ~ vardır’ kuruluşunun modellenmesiyle oluşturulmuştur:

(1) *ğōġādu kerbelāde* (= Far. der kerbelā ğavġa est) ‘Savaş vardır Kerbela’da’.

3. 3. 2. Farsçanın birleşik fiil kuruluşlarından anlam kopyaları yaygındır. Aşağıdaki dizelerde geçen *darāġe çek-* (= Far. şāne keşīden) ‘taramak’, *nāle vur-* (= Far. nāle zeden) ‘figan etmek’ birleşikleri bunun örneklerindedir:

(1) *babacānim ḥuseyin sal bir ġucaġe,*
menin zulfumu çek sen bir darāġe. (ĠK: 10)

‘Sevgili babam Hüseyn, (beni) bir kucağa al,
Benim saçımı sen bir tara.’

(2) *babacān yaru ġice nāle vurdum,*
ki men ‘emme ġucaġunde oturdum. (ĠK: 11)

‘Sevgili baba, gece yarısı figan ettim,
Ben hala kucağında oturdum.’

3. 3. 3. Aşağıdaki dizelerde iyelik eki, yüklem konumunda bulunan *bar* ‘var’ kelimesine eklenmiştir. Bu diziliş de yine Farsça yapılardan geçmiştir. Şöyle ki *ārzū barum* (= Far. men ārzū dārem) ‘arzum var’ gibi:

(1) *‘emūcān sen emānet bir ḥesennen,*
umīd u ārzū barumdu sennen. (ĠK: 12)

‘Sevgili amca, sen bir emanetsin Hasan’dan,
Ümidim ve arzum vardır senden.’

3. 3. 4. Çokluk 3. şahıs fiil çekimlerinde şahıs eki *-len* biçimine dönüşmüştür. *-len* biçimi, Farsça konuşma dilindeki çokluk 3. şahıs eki *-en* (< *-end*) çokluk 3. şahıs ekinden örneksemeyle oluşmuştur. Söz gelişi, Far. *dīden* (< *dīdend*) ‘gördüler’ gibi. Aşağıdaki dizelerde sunulmuş olan *yitişdilen* ‘yetiştiriler’, *birdilen* ‘verdiler’, *dirdilen* ‘derdiler’ kullanımı bunun örneklerindedir:

(1) *kūfeye yitişdilen, herābede yir birdilen,*
kūfyānler bir be bir hūnīn huseyin dirdilen. (ĠK: 17)
‘Kufe’ye yetiştiriler, harabelere yerleştiler,
Kufeliler birer birer kanlı Hüseyin’den ayrıldılar.’

3. 3. 5. Durum ekleri yerine, kimi zaman da Farsça ön takılar kullanılmıştır. Aşağıdaki dizelerde geçen *der kerbelā* (= Far. *der kerbelā*) ‘Kerbela’da’, *bā huseyin* (= Far. *bā huseyin*) ‘Hüseyin ile’ kullanımları bu türdendir:

(1) *helg-i kūfe deste deste geldilen,*
bā huseyin der kerbelā ceng idsilen. (ĠK: 26)
‘Kufe halkı deste deste geldiler,
Hüseyin ile Kerbala’da savaşınlar.’

(2) *bīvefā de’vet iddile, geldile,*
bā huseyin āmāde-yi ceng oldule. (ĠK: 26)
‘Vefasızlar (ki) davet ettiler, geldiler,
Hüseyin ile savaşa hazır oldular.’

Sonuç

Horasan Türkçesi için bir yazı dili (ölçünlü dil) bulunmamasından dolayı Horasan Türkleri, son zamanlarda ana dilleriyle yazdıkları sınırlı sayıdaki eserlerde bölgelerinin ağızlarını esas almışlardır. Aynı şekilde Ali Etsamifer de *gōgādu kerbelāde* adlı kitabını, Horasan Türkçesinin Cüveyn ağzıyla yazmıştır. Metindeki verilere göre Cüveyn ağzının belirleyici özellikleri olarak şunlar kaydedilebilir: Cüveyn ağzında /ö/ ve /ü/ ünlüleri, Farsçanın etkisiyle kaybolmuş ve yerini /i/ ünlüsüne bırakmıştır. Artlık-önlük uyumu ön ünlülerle, düzlük-yuvarlaklık uyumu ise yuvarlak ünlülerle bozulmuştur. Çokluk ekinin *-le* ve *-ler* olmak üzere iki biçimi vardır. İlgili durumu eki, *-in* ~ *nin* biçimindedir. Bu ek, 1. şahıs zamirlerinden sonra da *-in* biçimindedir. Metinde iyelik ekleri olarak *-(i)m* ~ *-(u)m* (teklik 1. şahıs), *-i* ~ *-é* ~ *-u* ~ *-si* ~ *-sé* ~ *-su* (teklik 3. şahıs) ve *-(i)mis* (çokluk 1. şahıs) biçimleri tespit edilmiştir. Zamir kökenli şahıs ekleri *-em* (teklik 1. şahıs), *-ey* (teklik 2. şahıs), *-eys* (çokluk 2. şahıs) ve *-le(n)* (çokluk 3. şahıs) biçimlerinde geçmiştir. Teklik 3. şahıs olumsuz geniş zaman eki, *-mes* biçimindedir. Bildirme ekleri *-em* (teklik 1. şahıs), *-de* ~ *-du* (teklik 3. şahıs), *-ey* (çokluk 1. şahıs), *-eys* (çokluk 2. şahıs) biçimleriyle kullanılmıştır. Bunlarla beraber Eski Oğuz Türkçesinde karşılaşılan “olga-bolga” dilli (karışık dilli) eserlerde olduğu gibi metinde de *bol-* ve *ol-* fiilleri bir arada kullanılmıştır.

Kaynakça

- Albayrak, R. H. (1992). *Azerî Türkçesi Dil Kılavuzu*. Ankara.
Bozkurt, F. (2005). *Türklerin Dili*. Kapı Yayınları.
Doerfer, G. (1987). İran’da Türkler. *Türk Dili*. Kasım (431), 242-251.

- Doerfer, G. (1998). Turkic languages of Iran. *The Turkic languages* (ed. Lars Johanson and Éva Á. Csató), London ve New York, Routledge. 273-282.
- Doerfer, G. ve Heschke, W. (1998). *Türkische Folklore-Texte aus Chorasan*. Harrassowitz.
- Doğan, T. (2016). *Ğeşeng Ginle: Horasan Türkçesi Üzerine Bir İnceleme*. Akçağ Yayınları.
- Ekberî, A. E. S. (2010). *Yad Olsın*. Saluk Yayınevi.
- Etsamifer, A. (2020/1399). *Ğögādu Kerbelāde (Mecmū'a-yi Nevḥehā-yi Turkī)*. Dem saz Yayınları. (= ĞB)
- Heyet, C. (2008). *Türk Dilinin ve Lehçelerinin Tarihî Seyri*, (çev. Mürsel Öztürk), TDK Yayınları.
- Hisârî, M. (2017). *Çox İreye Ğisme Yār*. Mehtab Yayınevi.
- Kanar, M. (1995). *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*. Şirin Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. TDK Yayınları.
- Rahimi, R. (2013). Dil Hayâtiyeti Bağlamında Horasan Türklerinin Bugünkü Durumu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. XIII/2, 131-142.
- Rezaei, M ve Esmailabadi, G. (2018). Horasan Türkçesinin Cüveyn Ağzı Üzerine. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 6 (13), 13-27.
- Tekin, T. (2005). Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi. *Makaleler 3: Çağdaş Türk Dilleri*. (s. 319-342), TDK Yayınları.
- Yıldırım, N. (2014). *Farsça Dilbilgisi*. Kabalıcı Yayınları.

Extended Abstract

Introduction

Khorasan Turkic is a member of the Turkic language Oghuz group. Khorasan Turkic is represented by a group of dialects spoken in the Northern Khorasan and Razavi Khorasan states of Iran. Khorasan Turks in Iran usually live together with Persian and Kurdish societies in Bojnourd, Shirvan, Quchan, Dargaz, Kalat, Esfarayen, Sebzevar and the north of Nishapur, Cuveyn and Cogatay, Servilayet (Çegene) and surrounding villages and towns. In recent years, the Khorasan Turks have produced literary works with their mother tongue. These undertakings are, above all, valuable in the name of Khorasan Turkic, which is in danger of disappearing under the pressure of Persian in Iran.

In recent years, the Khorasan Turks have produced literary works with their mother tongue. These undertakings are, above all, valuable in the name of Khorasan Turkic, which is in danger of disappearing under the pressure of Persian in Iran. The work called “ğögādu kerbelāde”, which is discussed in this study, is in the same framework and was written by Ali Etsamifer. The full title of the book is written in Khorasan Turkic on the cover and in Persian in parentheses as “ğögādu kerbelāde (mecmū'a-yi nevḥehā-yi turkī)”. This naming can be translated into as “There is a War in Karbala (Khorasan Turkic Lamentation Collection)”, respectively. The book in question was published by Dem saz Publishing in Mashhad in 2020. The book is written in the Arabic-based alphabet used for Persian in the region.

This work is a lament in terms of its content, as indicated in its title. In the languages of Iranian Turks, the word “novhe ~ nōhe” (< Ar. nevḥā) is used instead of “lament”. “Novhe”s have an important place in the world of Shiism, to which both Khorasan Turks and other Iranian Turks belong. “Novhe”s are generally read in ceremonies held on Tasua and Ashura days in Shiism. The readers of these poems are also called “novhehan”. The "Novhe"s are about the Karbala

incident, the murder of Huseyin and his companions in Karbala, and many events that took place around them with a dramatic sense. There has always been a very rich Turkic “novhe” literature in Iran; Thus, it should be noted that the “novhe” literature had a great share in the development of Turkic. As a matter of fact, the work mentioned here is a proof of this.

There is no written language (standard language) for Khorasan Turkic. For this reason, Khorasan Turks have taken the dialects of their regions as a basis in the limited number of works they have written in their mother language recently. Similarly, Ali Etsamifer resorted to the same path and wrote his book *gögādu kerbelāde* in the dialect of Cuveyn of Khorasan Turkic. Ali Etsamifer explained the reason for this in the introduction he wrote in Persian in his book: “Because Turkic laments are attractive and our valuable citizens in Cuveyn, Hoshab and the surrounding regions do not know Azerbaijani Turkic well, we should compose a two-volume lament in Cuveyni (in his dialect) and use it for the benefit of lament readers and our people. I decided to present it.”

Method

In the scope of this study, the characteristics of the Cuveyn dialect have been revealed to the extent that the writing features and language data of the text discussed. From another point of view, features that differentiate this dialect in terms of Oghuz language have been determined.

Result and Discussion

It is understood that the vowels /ö/ and /ü/ have disappeared in the Cuveyn dialect. The vowels /ö/ and /ü/ have turned into /i/ vowels in the words in which they occur. It is characteristic that palatal harmony is disrupted with front vowels and lip harmony with rounded vowels. The plural suffix is in the forms “-le” and “-ler”. Both forms are used both within the word and at the end of the word. The relevance suffix is in the form of “-in ~ -nin”. After the first person pronouns, the relative suffix is in the form of “-in”. As possessive suffixes “-(i)m ~ -(u)m” (singular 1st person), “-i ~ -è ~ -u ~ -si ~ -sè ~ -su” (singular 3rd person) and “-(i)mis” (plural 1st person) formats have been used. Personal suffixes of pronoun origin are used with the forms “-em” (singular 1st person), “-ey” (single 2nd person), “-eys” (plural 2nd person) and “-le(n)” (plural 3rd person). Singular 3rd person negative aorist tense suffix is used with “-mes” form. The forms of copuša suffixes “-em” (1st person singular), “-dè ~ -du” (singular 3rd person), “-ey” (plural 1st person), “-eys” (plural 2nd person) are used. In addition, Khorasan Turkic dialects provide important data in the interpretation of the language of “olga-bolga” language (mixed language) works encountered in Old Oghuz Turkic. Similarly, the use of the verbs “bol-” and “ol-” in the work called “*gögādu kerbelāde*” is one of the important features that should be noted in this context.

It is a known situation that Khorasan Turkic in Iran gradually regressed in the face of the strong influence of Persian, and thus it adopted many of its features from phonology to syntax. For example, semantic copies from Persian compound verb constructions are common. The possessive suffix has been added to the word “bar ‘var” in the predicate position. This arrangement also passed through Persian structures. In plural 3rd person verb conjugations, the person suffix has turned into “-len”. The “-len” form is formed by analogy from the plural 3rd person suffix “-en (< -end)” in the Persian colloquial language. Persian prefixes are sometimes used instead of case suffixes.